Oponentský posudek na disertační práci PhDr. Martina Vávry „Konstrukce viny a odpovědnosti u vybraných právních institutů: diskurzivní praktiky a strategie“

Disertant si pro svoji práci zvolil aktuální teoretické téma trestního trestání, jehož obtížnost je dána širokými interdisciplinárními přesahy. Jde o téma, kterému se věnují z rozdílných hledisek a v divergentním diskurzu právní věda (trestní právo, kriminologie a příp. další právní disciplíny), sociologie, ekonomie, psychologie, medicína a další obory, ale i politická a veřejná sféra. Jednotlivé odborné diskurzy přitom fungují separovaně a pracují s rozdílnými pojmy, resp. s jinými jejich významy.

Posuzovaná práce o celkem 139 stranách je rozdělena na předmluvu, úvod, pět kapitol a závěr. Práci uzavírá anglické summary a obsáhlý seznam použitých pramenů.

Samotnému textu práce předchází **předmluva**, ve kterém autor formuluje základní východiska práce. Ke konstatování autora o omezeném počtu analýz daného tématu u nás konstatuji, že se disertant opírá především o knižní a méně o internetové prameny, kdy lze nalézt na internetu i některé kvalifikační práce k problematice trestání (např. na Právnické fakultě MU byly napsány některé diplomové práce kupř. k funkci trestu smrti).

V **úvodu** práce autor charakterizuje zvolené cíle disertační práce a její strukturu a uvědomuje si nesnadnost skloubení doktrinálních přístupů různých věd. Zde je třeba říci, že i v dnešní demokratické společnosti se nelze vyhnout variaci přístupů řešících vztah práva a společnosti (postmoderní koncept práva a společnosti, liberální, konzervativní a dalším přístupy). Autorův cíl nalézt „místo stability v debatách o trestním právu“ se mu nakonec posouvá spíše ke snaze nalézt mechanismus sociálního konstruování trestných činů (proč jsou trestnými činy právě ty, které jsou uvedeny v trestním zákoníku) a uchopení trestání jako sociálního konstruktu. Významným činitelem působícím na tvorbu zákonů zůstává vedle autorem zmíněných medií, zájmových skupin a sociálních sítí i právní vědomí (*legal consciousness*), jemuž se dnes věnují zejména američtí právní sociologové.

Ve **druhé** (fakticky první) kapitole autor nastiňuje výchozí teoretický rámec jeho práce. Vhodně vychází ze sociologických klasiků zabývajících se přímo nebo nepřímo oblastí trestního práva, neboť jejich myšlenky jsou skutečně stále podnětné. U Durkheima lze připomenout jeho myšlenku, že „trest má působit především na poctivé lidi“ k zahojení ran způsobených kolektivnímu cítění. Autor dále rekapituluje pohledy řady autorů, kteří se zabývají sociologií trestního práva a trestání. Krátce se zastavuje i u vztahu racionality, morálky a práva. Zde je třeba zmínit od 20. let minulého století nastupující „odluku“ práva a morálky, jak ji vnímal již prvorepublikový sociolog Emanuel Chalupný. I disertantem zmiňovaný Niklas Luhmann rozpracovává v tomto smyslu paradigma autopoietického systému práva jako uzavřeného systému, kdy právo a morálka jsou dva samostatné autonomní sociální systémy a základní dichotomií práva se stává kategorie právní versus protiprávní, nikoliv právo a ostatní normativní systémy. Právo v posledních desetiletích je stále více autopoietickým právem, organizuje sebe sama prostřednictvím zákonodárství a zároveň tak

organizuje společnost. Disertant dále formuluje Bourdieuho pojetí právního pole a Foucaultův koncept governmentality.

Třetí kapitolu věnoval disertant formulaci východisek a předpokladů práce. Stanovil si zde čtyři východiska. K prvnímu východisku si lze položit otázku, zda pro diskurz o odpovědnosti člověka za své jednání, a pro odpověď na otázku, co je vina, vystačíme s trestním právem a s ním spojenými instituty v situaci, kdy lidé většinou právo znají minimálně; zda není třeba vzít v úvahu i konfrontaci trestního práva a morálky v právním vědomí jedince i společnosti. K tomu lze kupř. zmínit, že většina odsouzených ve věznici se považuje za nevinné, jak konstatoval na základě empirie jeden příslušník vězeňské služby. K autonomnosti trestního práva na okolním světě autor u druhého východiska správně reprodukuje Luhmannovu myšlenku o minimální přímé závislosti práva na ostatních společenských subsystémech. K tomu ale nesrozumitelně dodává „Slovo, které je zde potřeba zdůraznit je přímá." (s. 51). Bylo by možno uvádět upřesňující poznámky i ke zbývajícím dvěma východiskům, jejich volbu lze nicméně považovat za autorovu licenci.

Ve **čtvrté** kapitole autor rozvádí zvolenou metodologii práce, kdy se chce zaměřit na téma viny a odpovědnosti z hlediska vědění a postojů v právním a politickém poli. Zde se dostáváme k obtížnosti pojmového propojení různých vědních disciplín, jak je to zřejmé právě u pojmu viny a odpovědnosti. Vina je spíše pojmem etickým či morálním, než právním, právo mluví v zásadě o zavinění. Vinou pak rozumí vztah odpovědnosti a používá pojmu viny v posunutém významu než běžný jazyk. V tomto smyslu se může cítit vinným člověk, který ale z hlediska práva daný čin nespáchal, není za něj právně odpovědný, sám se však za něj cítí být odpovědným. Odpovědnost právo spojuje vedle vědění i s vůlí - s projevem vůle. Co nebylo projevem naší vůle, za to nejsme právně odpovědni. Postoj pak je spíše dlouhodobá tendence reagovat na právní podněty ustáleným způsobem, s nímž právo spojuje právní následky. Nejde mi v této poznámce o kritiku autorovy koncepce viny a odpovědnosti, ale chci poukázat na rozdílnost chápání pojmů a jejich vzájemných vztahů u různých vědních oborů. Jako sociolog a právník si tato dilemata zvlášť uvědomuji. Autor si v této kapitole správně uvědomuje i rozdílnost diskurzu mezi vědou na jedné straně a laickým uvažováním či politikou na straně druhé a programově usiluje o eliminaci této přílišné divergence diskurzu.

Pátá kapitola se zaměřuje na analýzy a zjištění. Prvním tématem kritické diskurzivní analýzy je věk trestní odpovědnosti. Druhým tématem je problém nepříčetnosti, do níž se osoba přivede vlastní činností. Třetím tématem kritické diskurzivní analýzy je vražda novorozeného dítěte matkou. Ve všech třech tématech kritické diskurzivní analýzy se disertant programově zaměřil na sledování diskurzu ve dvou diskurzivních doménách: v parlamentu a po linii právních expertů v rámci právní vědy. V závěru kapitoly lze postrádat shrnutí odlišnosti obou diskurzů: zákonodárců a expertů.

Poslední **šestá** kapitola má být určitým vyvrcholením celé práce. Autor chce ukázat trestní právo jako určitý výraz pojetí člověka, tedy jak se od pojetí člověka odvíjí obraz trestní oblasti. Snaží se zde o skloubení „řeči" trestního práva s kritickým sociologickým pohledem. S tímto nelehkým úkolem se v zásadě vypořádal. Do těchto úvah však mohl alespoň na okraj zapracovat roli morálního aspektu v oblasti trestněprávních úvah.

V **závěrech** práce autor shrnuje dosažené výsledky. Zde lze opět zmínit vázanost trestního práva na morálku, která se v trestním právu projevuje nejvýrazněji ze všech právních odvětví, z nichž některá jsou v zásadě amorální (správní právo). Právě v navázání na morálku spočívá autorem zvažovaná „přirozenost" trestního práva. Disertant si správně všímá

konzervativnosti trestního práva (což také souvisí s morálkou) a malých posunů v antropologické konstituci člověka.

K **celkovému hodnocení** disertační práce je třeba říci, že si autor zvolil náročné téma, což bylo dáno nejen nezbytným zvládnutím širokého okruhu podkladů z řady vědních oborů, ale i nezbytným osvojením si rozdílných způsobů, jakým jednotlivé disciplíny přistupují k uchopení reality a k uvažování o ní. Autorovi se podařilo skloubit právně dogmatický přístup a kritické sociologické uvažování ve snaze o ucelené uchopení dané materie.

Práce je zpracována s dobrou znalostí předmětného tématu, samostatně a s kritickým nadhledem vycházejícím z bohatého reprezentativního zázemí široké palety domácích i zahraničních bibliografických pramenů i z vlastních poznatků. Práce má logicky vystavěnou strukturu s postupnou gradací, i když autor mohl z bohatého studijního materiálu vytěžit více jednoznačnějších závěrů.

Práce je napsána čtivým a srozumitelným jazykem. Po formální stránce je práce na dobré úrovni a v zásadě naplňuje i formální požadavky citační normy ISO 690.

Autor svojí dizertační prací prokázal schopnost samostatné tvůrčí vědecké práce a přináší v práci nové vědecké poznatky. Celkově tedy práce naplňuje požadavky kladené na tento typ prací a proto **doporučuji disertační práci k obhajobě**.

V Brně 28. 8. 2013

prof. JUDr. PhDr. Miloš Večeřa, CSc.